THE ETYMON. SHORT CONSIDERATIONS

Alina Gioroceanu, Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: In Romanian language, the concept etymon is frequently used and less theoretically explained. There are still papers that try to establish some criteria in order to identify an etymon. The aim of this paper is to present the prevalent definitions and to draw up the specific features which support a scientific definition of the concept.

Keywords: etymon, etymology, linguistics, concept, definition.

I. Etimonul: încercare de conceptualizare şi teoretizare

Obiectul disciplinei lingvistice numite *etimologie* îl reprezintă preocuparea de a găsi *etimoanele* cuvintelor[1] dintr-o limbă dată. Majoritatea lucrărilor dedicate domeniului nu se preocupă de definirea *etimonului*, ca atare noţiunea este doar utilizată, nicidecum clarificată.

Liviu Groza, în lucrarea *Elemente de lexicologie* (Groza, 2005), sintetizând observaţiile ştiinţifice anterioare, încearcă să stabilească câteva principii de identificare a etimonului, utile pentru dezvoltarea criteriilor care să conducă la o adecvată definire a acestuia. O scurtă prezentare a pricipiilor stabilite de Liviu Groza va facilita, aşadar, accesul spre conţinutul noţiunii supuse analizei:

1. *Principiul corespondenţei fonetice* presupune că între etimon şi cuvintele care s-au desprins din acesta trebuie să existe corespondenţe regulate sau sistematice de sunete. Acest principiul guvernează metoda comparativ-istorică, ce îşi stabileşte ca obiectiv reconstruirea limbilor vechi; de aici şi bogata bibliografie a studiilor dedicate *indo-europenei*.
2. *Pricipiul legăturii semantice*: etimonul şi cuvintele care s-au desprins din el trebuie să aibă acelaşi sens de bază.

Legătura cu sursa se deduce prin existenţa unei trăsături semantice comune, în exemple ca *bucca* „cavitate bucală” devenit în sp. şi ptg. *boca,* it. *bocca* „gură” (*gula* „beregată, gât”) / *rostrum* „cioc, bot” în sp. ptg. *rostro* „faţă”. De asemenea, în cazul termenilor construiţi cu elemente formative de origine greco-latină, ca *limfocel* „tumoare cu conţinut limfatic”, *limfocit* „leucocită care se formează în organele limfatice, având un rol important în infecţii”, *limfo-* „limfă”; lat. *limfa* s.f. „apă limpede”; *-cel* „tumoare”; gr. *chele* s.f. „gheară”; *-cit* „celulă”; cf. gr. *kytos* s.n. „cavitate, urnă; piele, corp”; *filologie* „ştiinţă care se ocupă cu studiul culturii scrise a popoarelor şi în special cu studiul textelor vechi...” v. *filo-* „a iubi”; cf. gr. *phileo* v. „a iubi, a avea grijă”; *-logie;* cf. gr. *logos* s.m. „cuvânt, vorbire, expresie”.

3. *Principiul concordanţei lexico-gramaticale*: etimonul şi cuvintele care s-au desprins din acesta trebuie să facă parte din aceeaşi categorie lexico-gramaticală.

O întrebare firească ar putea să se refere la situaţia compuselor. Cum ar putea fi explicate cuvintele anterior amintite, ca *filologie* sau *celioscopie*: v. *celio-* „cavitate”; cf. gr. *koilos* adj. „concav, scobit”; -scopie; cf. gr. *skope* s.f. „examinare”?

[1] Puţine studii extind preocupările etimologice şi la unităţi superioare sau inferioare *cuvântului*.

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)

4. *Principiul atestării în limbă*: etimonul şi cuvintele desprinse din acesta trebuie să fie atestate, adică trebuie să existe mărturii despre utilizarea lor în limbile respective.

Nu este şi cazul limbilor reconstruite, când etimonul este un model, o aproximare pe baza unor reguli fonetice.

Lucia Wald (1998: 24) în articolul *Implicaţii semantice în reconstrucţia etimonului indo-european – aspecte metodologice* observă că „recursul la un etimon reconstruit, necesar uneori şi pentru termenii unui idiom cu o limbă bază atestată, devine procedura obligatorie în cazul limbilor indo-europene vechi.” Mai jos, în acelaşi capitol, vorbeşte despre unităţile din inventarul lexical al limbii-bază indo-europene, adică a prototipurilor, pentru ca apoi să se refere la acestea ca „inventar de morfeme lexicale şi gramaticale”.

Legătura semantică etimon-lexem/morfem dat nu este uşor de determinat. Lucia Wald (*ibidem)* afirmă că „evoluţia sensului se produce uneori de la concret spre abstract sau invers; în cursul istoriei lor unele cuvinte îşi lărgesc sensul, altele şi-l îngustează; transferurile semantice sunt câteodată insolite sau greu explicabile logic; adesea metafora nu mai este inteligibilă sau dispare veriga intermediară dintre sensuri”. În acest caz, legătura semantică dintre un lexem/morfem dat şi sensul secundar al unui etimon e foarte greu de stabilit şi anulează legătura cu sensul de bază.

Petru Zugun (2000: 62) defineşte *etimonul* drept „corp fonetic (şi grafic) cu sens, aparţinând limbii române sau unei (unor) alte limbi, apt să explice cuvântul românesc (definiţia etimonului poate fi extinsă la orice unitate lexicală, afix, îmbinare stabilă ş.a.)”. Expedierea în paranteză a posibilităţii de extindere a clasei la afixe, îmbinări stabile ş.a. este incomodă în trasarea unei definiţii a etimonului. De altfel, în stabilirea grupelor etimologice, autorul se referă numai la cuvinte.

Grupele cuvintelor cu etimologie cunoscută sunt, potrivit lui Petru Zugun: 1. cuvinte de origine românească, 2. cuvinte continuate din latina populară, 3. cuvinte împrumutate. Pentru compuse, etimoanele sunt cuvintele din limbă, identificate în structură – *bună-credinţă,* din *bună* + *credinţă*; pentru derivate, sunt amintite ca etimoane şi afixele: *muncitor – munci* + *tor, junimism – Junimea* + *-ism*; *teleconferinţă – tele-* + *conferinţă.*

Cunoscutul dicţionar de concepte lingvistice (Bidu-Vranceanu et al., 2001) defineşte *etimonul* drept „*forma* atestata sau reconstruita din care provine un anumit cuvânt”. Se pot ridica aici întrebări privind clarificarea raportului semantic dintre „un anumit cuvânt” şi „forma atestată sau reconstruită”. E posibil ca un „anumit cuvânt” să fie revendicat de mai multe forme? Care este situaţia cuvintelor compuse, a afixelor, a marcatorilor gramaticali / morfemelor gramaticale (v. *supra* consideraţiile Luciei Wald)?

În dicţionare generale sau în lucrările de specialitate de limbă engleză sau franceză, *etimonul* este definit în mai multe moduri[2], dar în jurul aceloraşi note, adică etimonul este *un cuvânt* sau *un morfem* de la care se formează cuvinte compuse sau derivate într-o limbă, definiţiile specificând sau nu originea străina a cuvântului sau morfemului-sursă[3]. Autoarea

[2] *A word or morpheme from which compounds and derivatives are formed* (www.thefreedictionary.com/etymon) sau *A foreign word from which a particular loan word is derived* (http://www.answers.com/topic/etymon (01.10.2010). Alte surse (v. http://www.encyclopedia.com/doc/1O29-ETYMON.html, http://www.askoxford.com/concise_oed/etymon?view=uk, http://www.ac-orleans-tours.fr/lettres/coin_eleve/etymon/cadre.htm(01.10.2010).

[3] O definire în acest sens este cea menţionată de Richard Nordquist, grammar.about.com/od/e/g/etymonterm.htm (03.09.2012): “in historical linguistic, the linguistic form from which a later form of word derives; an earlier

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)

franceză Danielle De Clercq Douillet, în lucrarea *Etymons grecs et latins du vocabulaire scientifique français*[4], include în lista etimoanelor şi afixele greco-latine, pentru că şi acestea sunt utilizate în vocabularul ştiinţific cu o semnificaţie specifică.

Ataşarea determinantului *greco-latine* la genericul *etimoane* presupune limitarea la *cuvinte (şi afixe) din limbile greacă şi/sau latină de la care se formează cuvinte în greacă şi/sau latină sau în alte limbi de cultură*. În prefaţă, autoarea specifică extensiunea termenului *etymon grecs et latins*: etimoane greceşti propriu-zise, greceşti de origine orientală sau egipteană, latine propriu-zise, latine de origine greacă, latinismele introduse în Evul Mediu şi Renaştere.

II. Etimonul vs. morfemele lexicale şi gramaticale / construcţiile

În lexicologie sau în gramatica tradiţională, referirea la structura lexicală sau gramaticală a cuvântului se face prin apelul la diferite concepte. *Rădăcină* denumeşte partea în general stabilă a unui cuvânt, folosită pentru a forma derivate cu *sufixe* şi *prefixe*. Termenul desemnează, de asemenea, „un morfem lexical comun unei clase flexionare" (Bidu-Vrănceanu et al., 2001: *rădăcină*). Abandonată de gramaticile structuraliste, noţiunea este înlocuită cu *radical* sau *bază,* care se referă la segmentul stabil în flexiune, respectiv, derivare.

În terminologia lingvistică românească de inspiraţie structuralistă se foloseşte denumirea *morfem*[5] pentru a desemna „unitatea lingvistică minimală având calitatea de semn[6]" (idem: *morfem*). În morfologie, morfemul este considerat unitatea minimală, cuvântul fiind definit prin raportare la acesta. Înţelegând prin morfem unitate minimală de expresie asociată unui sens (lexical sau gramatical), se instituie o clasă integratoare de forme, dar eterogenă, care se subdivide potrivit mai multor criterii: gradul de independenţă, de sudură, tipul de semnificaţie.

Potrivit semnificaţiei, morfemele sunt de două tipuri: lexicale şi gramaticale. Morfemele lexicale poartă semnificaţii lexico-semantice, pe când cele gramaticale au rolul de a cataliza proiecţiile gramaticale, în special pentru actualizarea enunţării.

Clasa morfemelor lexicale deosebeşte, în funcţie de gradul de independenţă, *rădăcina/radicalul* şi *afixele derivative,* active în cadrul procedeului de formare a cuvintelor numit *derivare*. În locul termenului *radical*, pentru morfemele lexicale independente, se folosesc de cele mai multe ori termenii *rădăcină* sau *temă lexicală* (Irimia, 1998: 24), termeni preluaţi din lingvistica tradiţională, *radicalul* fixându-se drept morfem gramatical independent (Guţu-Romalo, 1968: 16*)*. Se diferenţiază astfel constanta gramaticală de constanta lexicală, una asigurând stabilitate lexico-semantică în plan gramatical, cealaltă servind ca punct de plecare pentru creaţiile lexicale şi oferind variaţii semantice pe axele lexicale derivate.

---

version of a word in the same language or a word in a foreign language that is the source of a particular loanword."

[4] http://pot-pourri.fltr.ucl.ac.be/itinera/ebook/etymons.pdf (01.10.2010).

[5] Definit neuniform (în descriptivism, glosematică sau la Al. Martinet) ca „o unitate minimală de expresie asociată unui sens", „unitate de conţinut, inclusă categoriilor gramaticale", „unitate minimă de expresie purtătoare a unui sens gramatical" (Coteanu et. al., 1985: 87).

[6] V. caracteristicile semnului lingvistic (caracterul arbitrar, cuplarea semnificat – semnificant, caracterul liniar al semnificantului), precum şi tipuri de unităţi semnificante.

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)

Conform criteriului dependenţei, morfemele gramaticale sunt de două tipuri: morfemele independente (*radicalul*) şi morfemele dependente (*sufixe, desinenţe, particule*). Identificarea structurilor binare care cuprind o parte constantă, numită *radical* şi o parte variabilă, numită *flectiv* (Guţu-Romalo, 1968: 16 ş.u.), răspunde planului gramatical al limbii. Flectivul, asigurând mobilitatea gramaticală, înglobează desinenţele (informaţiile privitoare la număr, persoană, caz) şi determinările (articolul hotărât), în cazul numelor, sau sufixele (purtătoare ale informaţiilor modale şi temporale), în cazul verbelor.

Aşadar, relaţia dintre *rădăcină* şi *etimon* vizează delimitarea nivelurilor de analiză: viziunea diacronică (dinamică extinsă) e definitorie pentru etimon, în timp ce rădăcina se identifică într-o viziune sincronică (dinamică limitată). Cu toate acestea, în orice actualizare şi în orice generare de noi unităţi lexicale (care ţine, de altfel, de dinamica limbii) recurgem la elemente de tipul morfemelor, care structurează informaţia (subl. n.) lingvistică.

În inventarul etimoanelor unui semn lingvistic, se poate proceda la analiza comparativă a structurii. Aceasta ne va conduce treptat la identificarea, mai ales în cazul cuvintelor, a unor morfeme istorice: rădăcini sau afixe istorice. Coborând pe linie etimologică spre limbile vechi, etimonul se identifică în final cu un semn lingvistic grec, latin, slav, indo-european, în funcţie de nivelul la care dorim să operăm. Analiza structurală se poate aplica, aşadar, şi etimoanelor, care se dovedesc a fi morfeme, cuvinte (ansambluri de morfeme) sau unităţi frazeologice (îmbinări fixe/ansambluri de cuvinte).

Poate mai important decât *forma* este modelul / tiparul care o susţine şi care se transmite odată cu aceasta. Pentru a scoate în evidenţă modelul (*pattern*), lucrările lingvistice actuale folosesc conceptul general de *construcţie*[7] (v. engl. *construction* – trad. n.). Acestea pot fi valorificate ca tipuri de unităţi semnificante, detaşate în analiza lexico-semantică. Astfel, cuvântul este o construcţie alcătuită din morfeme, cuvântul compus, grupul sintactic, unităţile frazeologice sunt, la rândul lor, construcţii, care conţin, precum cutiile chinezeşti, constituenţi mai mici.

În cazul cuvântului *filologie,* etimonul indicat de dicţionare este fr., dar pot exista mai multe etimoane (engl., lat.), care explică pentru limba română cuvântul-ţintă. Aceste sunt/pot fi etimoane directe, în vreme ce etimonul grecesc este indirect. Pentru termenul *filosofie,* traseele etimologice se întretaie, căci este atestat şi etimonul slav.

Prin apelul la elementele formative, pentru utilizatorul de româna, termenii greceşti sunt uşor de recunoscut. Aproximând, putem considera că există o scară, o gradare etimologică ce permite stabilirea unui *traseu* etimologic: există aşadar un etimon de grad 1 (stabilit în cadrul etimologiei directe), un etimon de grad 2, ..., un etimon de grad n. Principiile stabilirii etimonului sunt gradual respectate, ţinând cont de modificările succesive specifice limbilor-sursă.

În această etapă ar putea fi ridicată întrebarea dacă toate unităţile-semn ale limbii au etimon[8]. Aceasta izvorăşte din observarea dicţionarelor generale (şi nu numai) care înregistrează trimiteri etimologice la sfârşitul majorităţii articolelor (fac excepţie puţine cuvinte, în general interjecţiile).

[7] Cf. Goldberg, 2009.

[8] În lucrarea *The Oxford Guide to Etymology* (2009), Philip Durkin, apelând la coordontele *opacitate, transparenţă* şi *posibilitate de analiză,* stabileşte o clasă de cuvinte care pot fi studiate etimologic.

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)

Legea care guvernează această perspectivă este un reflex al maximei continuităţii a lui Lavoisier: „nimic nu se pierde ... totul se transformă”, care guvernează materia. Aplicată la sistemul dinamic al limbii, legea anterior enunţată presupune ca materialul lingvistic să fie „re-folosit” în diferite moduri: fie semne proprii altor sisteme (actuale sau trecute) sunt preluate şi utilizate într-un sistem diferit, fie semnele cunoscute ale unui sistem sunt reinterpretate şi se restructurează (pe tiparele cunoscute) pentru a alcătui semne noi, relaţionate cu noi referenţi. Această „re-folosire” reprezintă, în acelaşi timp, un ajutor pentru memorie, care, în loc să se extindă orizontal, se extinde vertical, în acord cu principiul economiei de mijloace.

În această viziune largă, vom pleca de la presupoziţia că orice unitate-semn a limbii are un etimon sau mai multe (astfel, compusul *floarea-soarelui* ar trebui să aibă ca etimoane *floare* şi *soare*, valorificate metaforic, compusul *cotă-parte* cele două unităţi componente).

Un context restrâns, în care se respectă principiul legăturii semantice, impune ca termeni precum *cotă-parte* sau *limfocel* să nu aibă ca etimoane cuvintele din structură pentru că sensul acestora păstrează doar câteva trăsături ale laturii semnificat, iar semnificaţia respectivelor cuvinte (sensul de bază) este diferită de cea a constituenţilor. Acestea sunt noi unităţi, care şi-au început la un moment dat traseul în limbă. Înnoirea permanentă a limbii e legată, pe de o parte, de informaţie, de creşterea cunoaşterii, pe de altă parte, de surplusul subiectiv, de valorile conotative. De aceea, se pot deosebi şi două perspective de identificare a etimoanelor:

I. Vizunea lărgită asupra etimonului, conform căreia aproximativ toate unităţile lexicale/gramaticale au etimoane, conduce la următoarele consideraţii: etimonul este un semn lingvistic, sursă pentru alt semn lingvistic. Se distinge aşadar:

1. o imagine diacronică (caracteristică a stărilor de sistem) – etimonul este un cuvânt/morfem/o unitate frazeologică dintr-o perioadă anterioară a limbii române, sursă pentru un cuvânt/morfem românesc existent.

2. o perspectivă dinamică: cuvânt/morfem/o unitate frazeologică de la care se formează cuvinte într-o limbă dată; cuvinte/morfeme/unităţi frazeologice împrumutate.

Se poate conchide acum că, în cazul termenilor greco-latini, există atât 1. termeni care au etimon prim latin sau grec (*filologie, filosofie*), cât şi 2. termeni constituiţi din elemente formative care au etimoane greco-latine (*terminologie*).

O definire adecvată nu se poate face decât într-o teorie lingvistică suplă. Limba este o matrice, potenţialitate, care poate fi privită atât ca un sistem de sisteme, cât şi ca reţea de relaţii în evoluţie[9]. Limbile aflate în cotact sunt sistemele interconectate sau reţele extinse. În aceste reţele există treceri reciproce şi, în astfel de reţele, traseele etimologice, din care se pot deduce raporturile dintre semne.

II. Definiţia restrânsă propune ca etimoane: cuvintele/morfemele/unităţile frazeologice moştenite din latina populară şi cele împrumutate. Astfel sunt respectate principiile enunţate în deschiderea expunerii de faţă.

Fiindcă am enunţat definiţia limbii ca *reţea de relaţii în evoluţie* şi etimonul drept semn lingvistic – *sursă* pentru alt semn lingvistic, consider că noţiunea etimon ar trebui utilizată în accepţia I, singura în măsură să explice dinamica şi supleţea sistemului lingvistic.

[9] Cf. Saussure, 1998; Saussure, 2004.

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)

Bibliography

BIDU-VRĂNCEANU, Angela; CĂLĂRAŞU, Cristina; IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana; MANCAŞ Mihaela; PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2001 – *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Nemira.
COTEANU, Ion (coord.), 1985 – *Limba romană contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia***,** Bucuresti, Editura Didactică şi Pedagogică.
DE CLERCQ, Danielle - *Etymons grecs et latins du vocabulaire scientifique français,* http://pot-pourri.fltr.ucl.ac.be/itinera/ebook/etymons.pdf (29.11.2014)
DURKIN, Philip, 2009 – *The Oxford Guide to Etymology,* New York, Oxford University Press.
GOLDBERG, Adele E., 2009 – *The nature of generalization* în Cognitive Linguistics Journal, 20-1/ 2009, pp. 93-127.
GROZA, Liviu, 2004 – *Elemente de lexicologie,* Bucureşti, Humanitas.
GUŢU-ROMALO, Valeria, 1968 – *Structura morfologică limbii române*, Bucureşti.
IRIMIA, Dumitru, 1998 – *Gramatica limbii române*, Iaşi, Polirom.
SAUSSURE, Ferdinand de, 1998 – *Curs de lingvistică generală***,** Iaşi, Polirom.
SAUSSURE, Ferdinand de, 2004 – *Scrieri de lingvistică generală*, Iaşi, Polirom.
WALD, Lucia, 1998 – *Pagini de teorie şi istorie a lingvisticii,* Bucureşti, ALL.
ZUGUN, Petru, 2000 – *Lexicologia limbii române,* Iaşi, Tehnopress.

BDD-V647 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:21 UTC)